

רשימת הכותבים

יאירה אמית, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב
אָקרט אוטו, אוניברסיטת לודוויג-מקסימיליאן, מינכן, גרמניה
ג'ורג פלטשר, אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק, ארה"ב
אלעזר וינריב, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה
מרדכי קרמניצר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים
יעקב בלידשטיין, אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע
רוברט קובר [1986-1942], ארה"ב
ז'אק ורדנבורג, אוניברסיטת לוזאן, שווייץ
דוד אוחנה, המכון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע
יהושע אריאלי [2002-1916], ישראל
עמנואל לוינס [1995-1906], צרפת
יותם בנזימן, מכון ון-ליר, ירושלים
תומס היל, האוניברסיטה של צפון קרוליינה, צ'פל היל, ארה"ב
ריצ'רד רוט, אוניברסיטת סטנפורד, קליפורניה, ארה"ב
אקסל הונת, אוניברסיטת גתה, פרנקפורט ע"נ מיין, גרמניה
שלמה פישר, "יסודות" המרכז לליבון ענייני תורה ומדינה, ירושלים
שירה וולוסקי, האוניברסיטה העברית, ירושלים

תוכן העניינים

9 פתח דבר יוסף דוד

יסודות מקראיים

13 כבוד האדם במקרא
יאירה אמית

27 'זכויות אדם' כמוסד משפטי: השפעתו של המקרא
אָקרט אוטו

תשתית מושגית ומשפטית

51 כבוד האדם כערך חוקתי
ג'ורג' פלטשר

71 כבוד האדם – שני מובנים
אלעזר וינריב

81 כבוד האדם בדיני העונשין
מרדכי קרמניצר

כבוד האדם ותודעה דתית

97 'כבוד הבריות' וכבוד האדם
יעקב בלידשטיין

139 'זכות' מול 'חובה': תורת המשפט היהודית של הסדר החברתי
רוברט קובר

149 זכויות האדם, כבוד האדם והאיסלאם
ז'אק ורדנבורג

נוכח פני המודרנה

181 חירות האדם מפיקו ועד פוקו: גלגולו של רעיון
דוד אוחנה

219 על התנאים הנחוצים לגיבושה של תורת כבוד האדם וזכויותיו
יהושע אריאלי

245 אנטי הומניזם וחינוך
עמנואל לוינס

כבוד ואי-כבוד

263 הלבנת פנים וכבוד האדם
יותם בנזימן

285 שפלות רוח וכבוד עצמי
תומס היל

303 זכויות אדם, רציונליות וסנטימנטליות
ריצ'רד רורטי

כיוונים נוספים

329 הכרה הדדית ומחויבות מוסרית
אקסל הונת'

345 'צלם אלוהים' ו'הלכת בדרכיו': בין תפיסה ליברלית
לתפיסה רפובליקנית של כבוד האדם והאזרחות
שלמה פישר

369 כבוד הנשים וטובת הכלל
שירה וולוסקי

408 Summary

פתח דבר

כבוד האדם: הכרה ומשמעות

המונח 'כבוד' – בדומה למונחים 'אומץ', 'ידע' או 'יופי' – משקף איכויות מהותיות הטבועות במציאות ואשר הפנייה אליהן מעוררת הערכה. לעומת זאת, המונח 'כבוד האדם' הוא מונח נורמטיבי בעל משמעות מוסרית המביע מחויבות להתייחסות אל האדם כאל אישיות הנושאת איכויות מהותיות מעצם טבעו. משום כך, אי-כבוד – כמו כל היעדר יחס לערכים או לעובדות משמעותיות – מהווה חיתרון או פגם של המתייחס, אולם אדישות, התעלמות או פגיעה ב'כבוד האדם' מהוות הפרה של חובה מוסרית לכבד את האדם באשר הוא אדם; כבוד האדם לפיכך איננו נתפס רק כצורך פסיכולוגי, אלא כדבר מה בעל חשיבות מוסרית ממדרגה ראשונה, המבטא את מקומו הבסיסי והראוי של הפרט בחברה ואת המחויבות היסודית כלפיו.

לקביעת 'כבוד האדם' כערך חוקתי וכערך מערכי היסוד של מדינת ישראל קודמת מסורת הגות עתיקת יומין הנעוצה בערכיו ההומניסטיים של המקרא מחד גיסא ובמסורות הפילוסופיות אשר עיצבו את פני התרבות הדמוקרטית ליברלית במערב מאידך גיסא. בתורות מוסר בנות-זמננו עולה 'כבוד האדם' בכמה הקשרים: בתאוריות של זכויות, במתן דין וחשבון על תכונות ומידות טובות, בדיונים על מוסר האוטונומיות, בהסברים על אודות טיבה של החשיבה המוסרית, המניעים המוסריים, הפסיכולוגיה של המוסר ואתיקה יישומית. אולם חשיבותו של העיסוק בערכי כבוד האדם איננה מצטמצמת רק בעיסוק התאורטי; במקביל גוברת ההתעניינות בנושא זה גם מחוץ לכותלי האקדמיה בזיקה לתנועות פוליטיות עכשוויות: הזרמים השונים של התנועות הפמיניסטיות, הליברליזם ומבקריו, הדיון הציבורי על אודות הגזענות, הגלובליזציה ועוד.

בהקשר הישראלי של תקופה זו מתעוררת שאלת כבוד האדם בשורה נוספת של התמודדויות: באיזו מידה מקיפה המחויבות לכבוד האדם גם את הדאגה לרווחתו של האדם ולסיפוק צרכיו הבסיסיים? מהן אמות המידה של שמירת כבוד האדם בתנאי מלחמה ועוינות, וכיצד ניתן לנהל מדיניות ביטחון יעילה תוך מחויבות להגנה על כבוד האדם וחירותו? טבעו וחשיבותו של כבוד האדם לצד סימונו כערך מרכזי בהוויית החיים הישראליים דורשים דיון עומק היורד

לשורשיו הרעיוניים והמושגיים. לפיכך נבקש במסגרת זו לעמוד על התשתית המושגית והמוסרית של ערכי כבוד האדם כמצע לדיונים בדבר יישומם של ערכים אלה בחיינו המעשיים.

מתברר שלמרות שקיימת הסכמה רחבה בקרב פילוסופים ושאנים פילוסופים בדבר חשיבותם של ערכי כבוד האדם, לא ברור כלל (מעבר לקביעת חשיבותו) מדוע כבוד האדם כה חשוב, ומהו למעשה כבוד האדם. עיון בספרות ההגות בעניין זה מגלה כי לא זו בלבד שטבע כבוד האדם וערכו שנויים במחלוקת, אלא שגם מידת ההסכמה לגביהם מועטה. עובדה זו מבטאת את היעדר תמימות הדעים ביחס לסוגיה כה מרכזית וחשובה להבנה העצמית של האדם ושל מקומו המוסרי בחברה המודרנית; הדבר ההופך את 'כבוד האדם' למושג תאורטי כה חשוב הוא גם היוצר את הקשיים בבירורו: 'כבוד האדם' נתון בסבך עמוק של מושגים אחרים בעייתיים לא פחות, כגון זכויות, שוויון, צדק, אוטונומיות, אישיות, זהות וחיים טובים. העלאת סוגיית כבוד האדם לדיון כרוכה אפוא בהעלאת שאלות קריטיות נוספות מן המחשבה הפוליטית והמוסרית. משום כך, העובדה שאדם מכבד או אינו מכבד את זולתו קשורה בעליל לשאלות כיצד האדם חי עם אחרים וכיצד הוא חי עם עצמו. אם כן, כבוד האדם אינו נוגע רק בגרעין הפנימי של תורת המוסר, אלא בלב לבם של החיים המוסריים עצמם.

קובץ זה מביא לקוראים מסות ומאמרים המעלים לדיון את שאלת המקורות הדתיים והתרבותיים – לצד ההיבטים הפילוסופיים, המוסריים והמשפטיים – של תפיסת כבוד האדם. הניתוחים והטיעונים להלן אף ממחישים את נחיצותו של העיסוק האינטלקטואלי בכבוד האדם בישראל של ראשית המאה ה-21.

יוסף דוד

דצמבר 2005

ירושלים